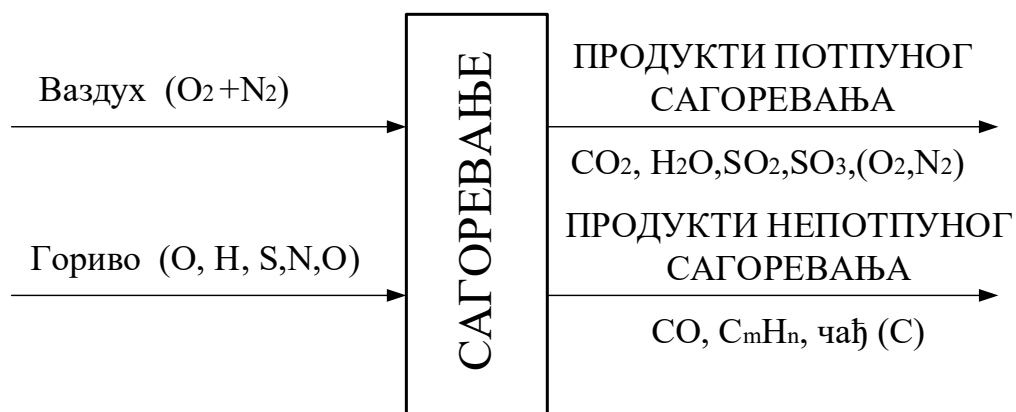

Загађујуће компоненте у продуктима сагоревања

Класификација продуката сагоревања извршена је према следећим критеријумима:

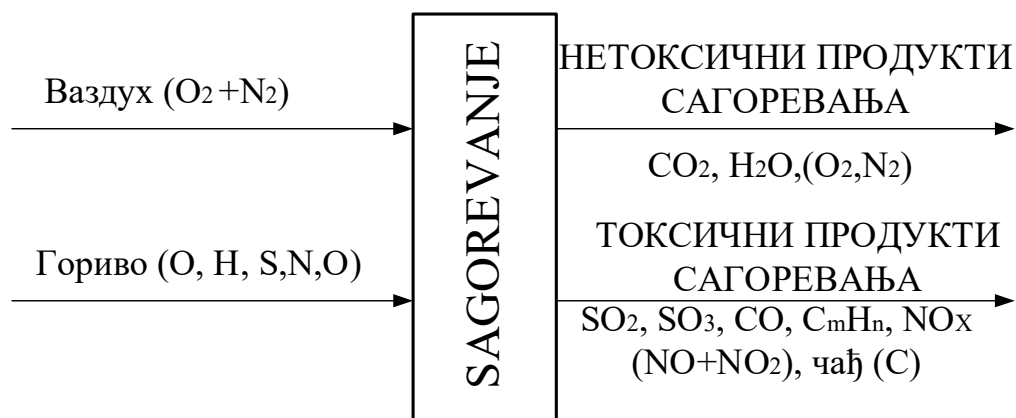
- према критеријуму потпуног/непотпуног сагоревања,
- према критеријуму токсичности,
- према агрегатном стању (гасовити, течни, чврсти),
- према времену настајања (примарни и секундарни),
- према извору загађења (стационарни и нестационарни),
- према врсти горива (чврста, течна и гасовита).

Класификација према критеријуму потпуног/непотпуног сагоревања приказана је на слици 1:

Слика 1.

Класификација према критеријуму токсичности приказана је на слици 2:

Слика 2.

Најважније загађујуће материје које се могу наћи у продуктима сагоревања су:

- угљен моноксид,
- несагорели угљоводоници или делимично,
- сагорели угљоводоници, као што су алдехиди,

- сумпорни оксиди (SO_2 и SO_3),
- азотни оксиди (NO_x), који се састоје од NO и NO_2 ,
- чврсте честице: чађ, шљака, летећи пепео и тешки метали,
- гасови стаклене баште – посебно CO_2 и N_2O .

Угљен моноксид и несагорели угљоводоници

Узроци присуства CO и несагорелих угљоводоника у продуктима сагоревања су:

- недовољна количина ваздуха (оксидатора) у горивој смеси,
- недовољно висока температура сагоревања,
- недовољно време боравка реактанта у зони хемијске реакције,
- лоше мешање горива и ваздуха (нехомогеност гориве смеше).

Треба напоменути да је:

- CO токсичан, спречава везивање кисеоника са хемоглобином,
- несагорели угљоводоници (C_mH_n) су токсични, а неки су и канцерогени.

Азотни оксиди

Могу настати од азота у ваздуху или од азота који се налази у гориву. Најважнији представници азотних оксида су NO и NO_2 који формирају NO_x групу, а у мањим концентрацијама у продуктима сагоревања могу бити присутни и NO_3 , N_2O_3 , N_2O_4 , N_2O_5 и њихов утицај је занемарљив. Поред ових азотних једињења у продуктима сагоревања може се појавити и азот субоксид (N_2O) – који има потпуно другачији утицај на непосредно окружење и посебно се проучава. Азотни оксиди утичу на појаву киселих киша и фото хемијског смога, образовање озона и оштећење озонског омотача.

Азот моноксид

Постоје три начина настанка NO :

- термички NO ,
- промтни NO ,
- гориви NO .

Термички NO : 5-25% настаке из угља, 50-60% - из других врста горива.

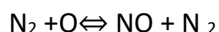
Промтни (брзи) NO – мање од 5% насталог NO .

Гориви NO : чини 70-80% укупног NO .

Термички NO

Настаје реакцијом азота и кисеоника из ваздуха при високим температурама које владају у зони пламена, зависи од температуре, концентрације кисеоника и времена боравка на високим температурама.

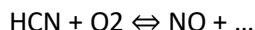
Механизам је први описао руски научник Зелдович 1948. године:

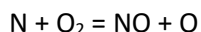
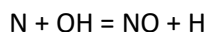
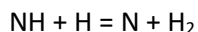
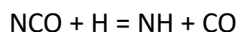
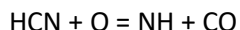
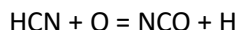
Промптни NO

Настаје реакцијом молекула азота из ваздуха и слободних радикала (CH , CH_2 , C_2 , C_2H , C) из горива у близини зоне пламена. Реакције се одвијају великом брзином, у условима богате смеше и ниских температура:

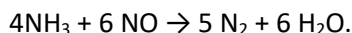
Гориви NO

Гориви NO настаје реакцијом азота из горива (садржај азота у гориву креће се у опсегу 0,5-2,0 %).

Као што је познато, приликом загревања честице угља долази до његовог термичког разлагања праћеног издвајањем волатила - горивих испарљивих материја и трансформацијом угљене супстанце у кокс. Поред познатих састојака горивих испарљивих материја (угљоводоника, угљенмоксида и водоника) издвајају се и азотна једињења NH_3 , HCN и C_2N_2 . Зависно од брзине загревања, крајње температуре, величине честице, као и врсте самог угља, издваја се 20 до 80 % присутног азота у угљу у виду испарљивих састојака. Преостали азот остаје у образованом коксном остатку. Овим се уводи појам "испарљивог" и "неиспарљивог" азота у гориву.

Оксидација испарљивог азота и азота из кокса одвија се на различит начин. Испарљиви азот обично реагује са кисеоником, при чему се образује NO. Даље, NO може реаговати са једним од полазних продуката, нпр.:

NO може бити редуциран и од стране других састојака горивих испарљивих материја. Једна од могућих реакција је и између NO и CO при чему као резултат настају CO_2 и N_2 . Ова реакција бива каталитички убрзана на површини коксне честице. Оксидација азота из коксног остатка је веома сложена и до данас недовољно истражена. У данашњим условима широко прихваћена подела је још увек само на гориви и термички NO.

Сумпорни оксиди

Сумпорни оксиди настају од сумпора који се налази у саставу горива. Што се сумпорних оксида тиче имамо:

- SO_2 и SO_3 који представљају стабилне продукте сагоревања и
- SO и S_2O који представљају нестабилне продукте сагоревања и утичу на образовање SO_2 .

Треба напоменути да SO_3 чини само неколико процената од укупне количине образованог сумпор диоксида па је зато његов утицај на околину условно занемарљив.

Настанак сумпорних оксида у процесима сагоревања носи са собом две групе проблема.

Технички проблема: они утичу на стварање корозије, реагују са воденом паром из продуката сагоревања и настају H_2SO_3 и H_2SO_4 .

Еколошки проблема: одговорни су за појаву киселих киша, смањење видљивости, делују штетно на дисајне органе (чак и у малим концентрацијама), ометају процес фотосинтезе код биљака.

За смањење емисије сумпомих оксида постоји више могућности:

I - обрадом горива пре процеса сагоревања - десулфуризацијом горива,

II - деловањем у току самог процеса сагоревања,

III - деловањем на димне гасове после процеса сагоревања, а пре испуштања у околину.

Ове могућности, примењене на фосилна горива, свде се реално:

код природног земног гаса - на одстрањивање евентуално присутног сумпорводоника (H_2S) - поступак I,

код продуката прераде нафте - на одстрањивање сумпорних једињења поступком хидродесулфуризације - поступак I,

на гасификацију и производњу горивог гаса са минималном количином сумпора - поступак II,

на сагоревање у флуидизованом слоју - поступак II,

на десулфуризацију димних гасова - поступак III.

на одстрањивање пирита (FeS_2) из угља - поступак I,

на одстрањивање органског сумпора превођењем угља поступцима ликвидације у течна горива - поступак I,

гасификацију и производњу горивог гаса са минималном количином сумпора - поступак I,

Једини процес сагоревања у коме је могуће током процеса - "IN SITU" деловати на количину сумпорних оксида је процес сагоревања у флуидизованом слоју.

Чврсте честице

Присуство чврстих честица у продуктима сагоревања своди се на:

- чађ (несагорели угљеник),
- шљаку (до 30%, велики термички губици),
- летећи пепео (велики извор механичког загађења)
- тешке метале

Присуство чврстих честица у продуктима сагоревања зависи од врсте горива (садржај минералних примеса, присуство адитива), квалитет процеса сагоревања (непотпуно сагоревање), врста постројења (нерегуларан рад постројења).

Гасови стаклене баште

Овде спадају гасови који омогућавају сунчевој светлости да продре до земљине површине уз делимично спречавање инфрацрвеног излучивања планете у атмосферу. Ту спадају:

- угљен диоксид,

- CFC гасови,
- метан,
- озон,
- азотни оксиди, највише N_2O .

Методе за смањење емисије продуката сагоревања

Начини односно мере за смањење загађења ваздуха деле се у две групе метода:

- техничко-технолошке методе,
- мере преоријентације на чистије или чисте изворе енергије.

Техничко-технолошке методе обухватају:

- методе пре процеса сагоревања – пречишћавање горива,
- методе за време процеса сагоревања – примарни поступци (модификације у процесу сагоревања),
- методе после процеса сагоревања – секундарни поступци (пречишћавање димних гасова).

Смањење емисије угљен монооксида и несагорелих угљоводоника

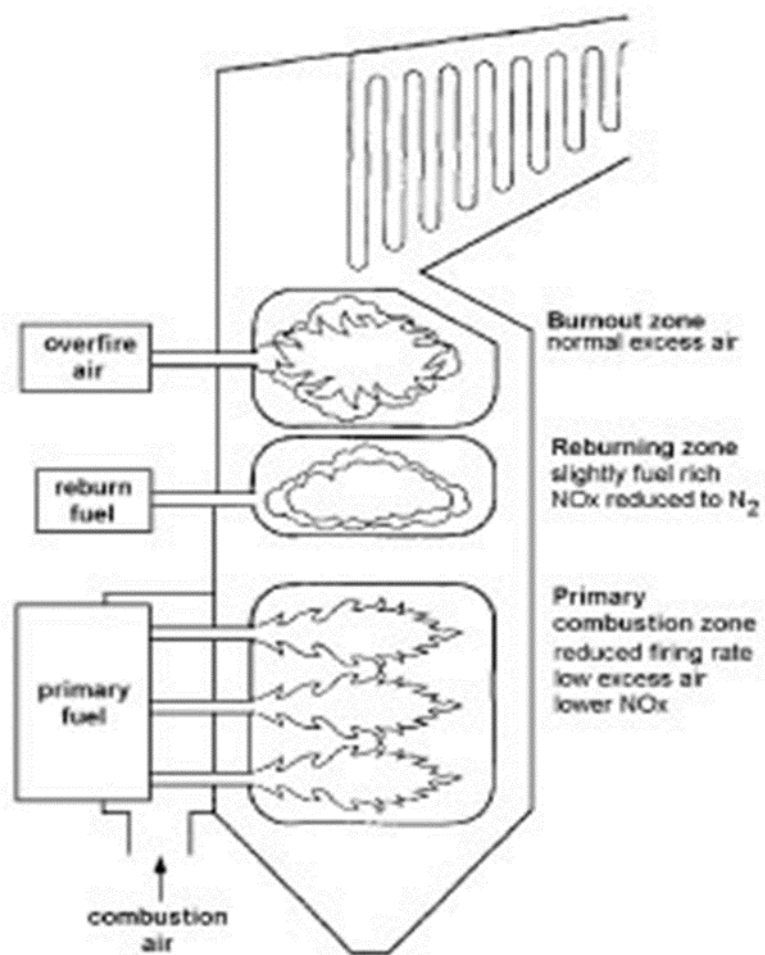
Смањење емисије угљен монооксида и несагорелих угљоводоника може се постићи:

- регулисањем процеса сагоревања,
- применом малих реконструкционих захвата код стационарних постројења.

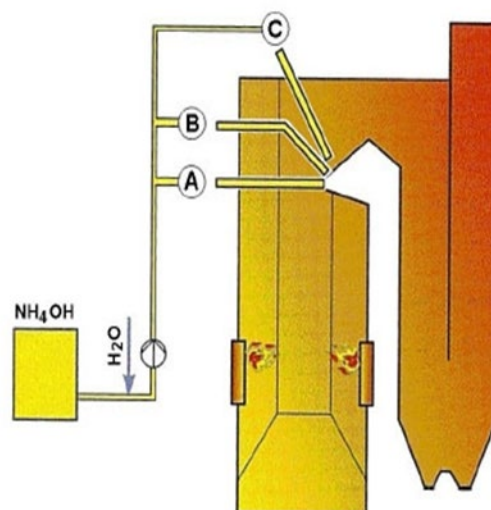
Смањење емисије азотних оксида

Емисија азотних оксида редукује се применом:

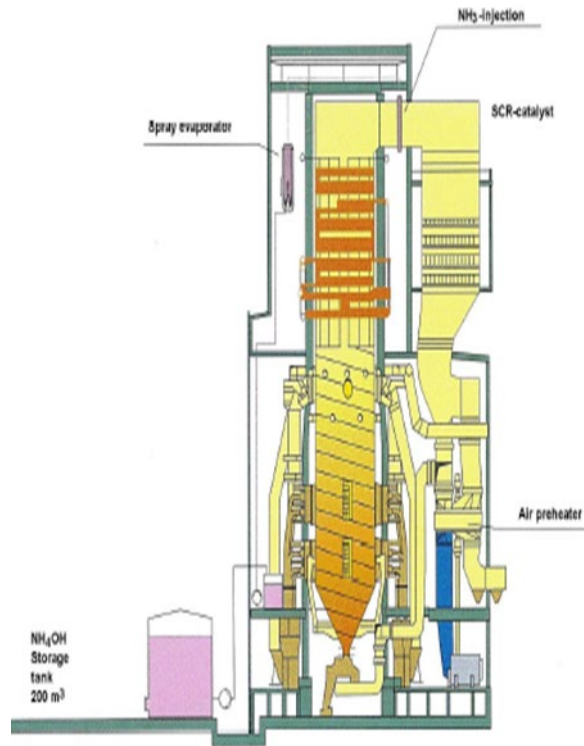
- примарних поступака у које спадају: оптимизација рада горионика (контролом коефицијента вишка ваздуха, финим подешавањем рада котла), вишестепено довођење ваздуха у котлао које се најчешће одвија у два степена: примарни ваздух (70-90% од укупно потербне количине) – сагоревање се одвија при ниским температурама, секундарни ваздух – доводи се изнад зоне примарног сагоревања и у тој зони сагоревање је потпуно, а температуре релативно ниске и ограничава се настајање термичког NO ,
- рецикулације димних гасова, где се део димних гасова (20-30 % укупне количине) температуре 350-400 °C враћа у ложиште или у горионик. Такође је могуће извршити мешање димних гасова са ваздухом за сагоревање постиже се смањење температура сагоревања и смањење образовања термичког NO ,
- вишестепеног довођења горива – основна идеја овог процеса је стварање зона богатих и сиромашних горивом при чему се стварају услови за трансформацију образованог NO_x у N_2 . Постоји неколико начина да се ово постигне, а то су: регулација протока горива, померање довода горива, тростепено сагоревање, употреба горионика са ниском емисијом азотних оксида, секундарних поступака у које спадају:
  - Селективна некаталитичка редукција SNCR,
  - Селективна каталитичка редукција SCR.

Слика 3. Вишестепено сагоревање

Слика 4. Селективна некаталитичка редукција SNCR

Слика 5. Селективна каталиктичка редукција SCR

Ефикасност метода

LowNOx горионици	25 – 60 %
Степенасто увођење ваздуха	10 – 40 %
Степенасто увођење горива	50 – 60 %
SCR	50 – 80 (90) %
SNCR	20 – 50 %